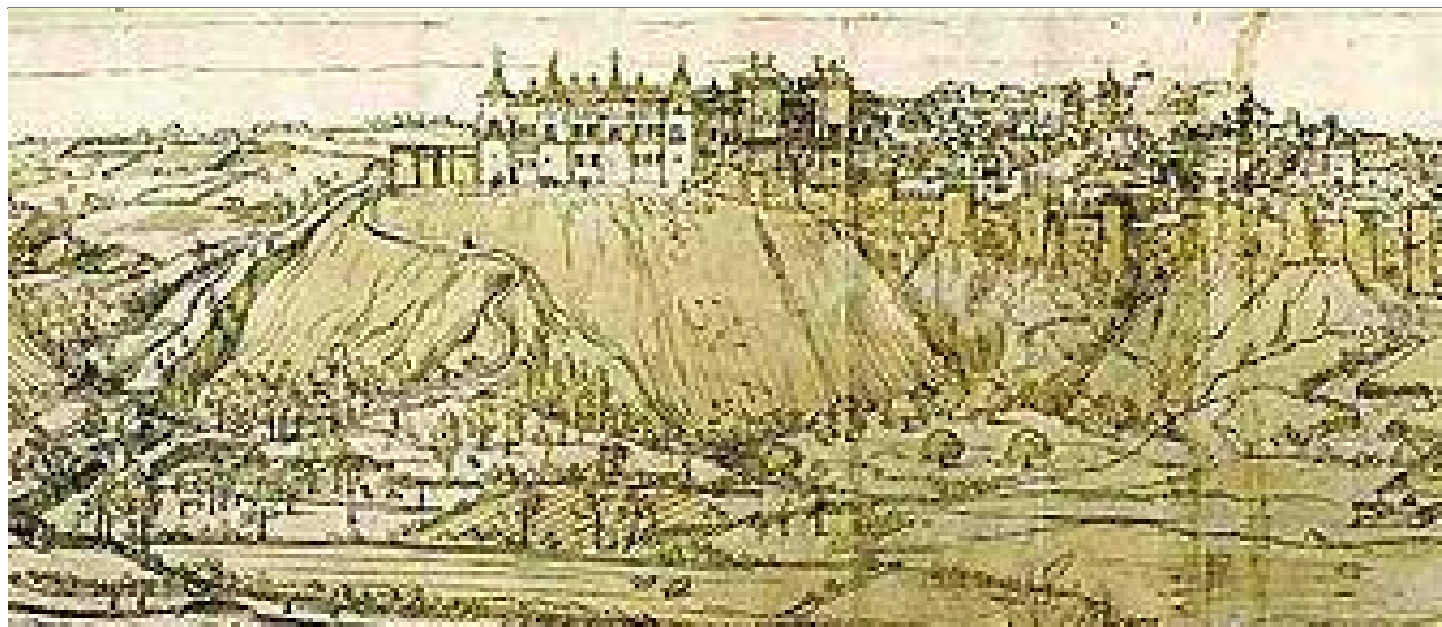

Madrid contra el món. La manipulació del present

Autor: Eugeni Casanova

Data de publicació: 20-02-2014

Discurs de cloenda de l'Eugeni Casanova al 13è Simposi sobre la Descoberta Catalana d'Amèrica, pronunciat a Arenys de Munt, el propassat 23 de novembre del 2013.

Els clàssics diuen que Castella va engendrar Espanya, però qui domina Espanya és Madrid i la regió que l'envolta n'ha estat més aviat un convidat de pedra, si no una víctima. Madrid no és de cap manera la capital de Castella, sinó una criatura concebuda per a si mateixa i engreixada sense límit, una ciutat-estat que genera perifèria allà on li arriben els tentacles.

Madrid és poder en se i per se. La ciutat neix i creix en un magma cortesà, polític, funcional i financer que actua d'esme, arrossegat per la inèrcia, que es mou a batzegades i que es malfia del progrés o la innovació per por que alterin l'estatus o els comptes de beneficis. Aquesta ciutat-illa està controlada per una oligarquia a la qual ha preocupat poc la misèria en què ha sumit històricament els administrats. L'elit dominant –una casta, pròpiament– té com a finalitat primordial perpetuar-se i refusa de manera profilàctica tot allò creatiu, descentralitzador o simplement aliè. El que queda fora de les altíssimes muralles en què s'ha atrinxerat és sempre sospitós.

Aquest microcosmos endogàmic no s'ha preocupat mai per generar cap mena de riquesa productiva i s'ha alimentat històricament dels recursos dels altres. Al principi afecta els de la Castella circumdant i, aviat, els d'un imperi on no es ponía el sol, però, passats els segles, aquesta pràctica ha acabat refugiada en el drenatge sistemàtic i gairebé exclusiu de l'economia dels Països Catalans, amb una extensió quan Espanya es va incorporar a l'Europa unida, el 1986.

Madrid és una ciutat-concepte, sense intel·ligència evolutiva, que actua des de l'arrogància i té al·lèrgia al consens i a la crítica. Es nodreix de l'Estat que ella mateixa ha engendrat i no analitza, dialoga o raona perquè controla tots els ressorts polítics i administratius, una criatura cega que imposa l'orden y mando com a miratge de contracte social. Aquesta manera de fer li ha funcionat durant segles gràcies a l'absolutisme, però la democràcia la va posar en qüestió i la mundialització l'ha esquerdada. Ara, la societat en xarxa i les noves tecnologies amenacen de donar-li un cop

definitiu. Madrid, convertida en raó d'Estat, ha fet fallida de nou, com generació rere generació des que Felip II la va inventar, i es troba davant de l'abisme amb la rebel·lió del seu proveïdor principal, Catalunya, i amb la fi de les subvencions de la Unió Europea el 2015.

El geògraf i historiador Gonzalo de Reparaz y Rodríguez (1860-1939), un regeneracionista nascut a Porto i establert a Madrid que pretenia refundar Espanya sota els principis de l'iberisme i la descentralització, va denunciar ja al segle XIX «el model de depredació mesetaria» que practicava Madrid, «que arruïna les regions costaneres de la Península». Reparaz va denunciar com a geògraf i periodista l'aberració que suposava la forma com es va constituir i com s'organitzava l'estat espanyol, «contrària al que la geografia reclama».

El procés de la fabricació de Madrid com a capital i el seu desenvolupament ajuda a entendre la història i molt especialment el moment actual, ja que sempre ha estat fidel al mateix guió. Felip II va traslladar la cort a Madrid el 1561 com a contrapunt a Barcelona i València, les dues ciutats mediterrànies que capitalitzaven des de feia segles el creixement i el desenvolupament ibèric, amb un altre gran pol a la costa atlàntica, Lisboa, com apunta Reparaz. D'aquest conjunt se n'havia dit Espanya des de l'època romana i és un terme amb el qual Catalunya s'hauria de trobar còmoda si una part no s'hagués apropiat del nom que un dia va ser de tots.

Eren dues mentalitats, la marítima i la mesetaria, que van xocar des del primer moment, dos conceptes tan diferents d'entendre la política i les relacions humanes que s'han enquistat com a irreconciliables al llarg dels segles. L'historiador Antoni Simon escriu a Els orígens de l'anticatalanisme:

«Les idees que els reis de Castella eren els únics i legítims descendents dels monarques gots, que la primera fundació de la civilització i del cristianisme a la Península tingué principi a Castella o que l'hegemonia de la dinastia castellana dins l'àmbit hispànic era un fet indiscutible per ser fruit dels designis de la Providència, es desenvoluparen d'una manera paral·lela, però sense confrontació polèmica, amb l'apologia que de la història de Catalunya i de les seues institucions feien els seus grans cronistes i juristes medievals com ara Bernat Desclot, Ramon Muntaner o Jaume Marquilles, entre d'altres. Aquests autors havien defensat amb orgull una forma de govern basada en la combinació dels principis de llibertat, ordre i llei.»

Hegemonia divina contra pacte ja des de l'inici, però «aquestes tradicions culturals es desenvoluparen aïllades, sense encreuaments polèmics»... fins que va arribar Ferran II.

Maquiavel, el gran teòric renaixentista de l'estratègia política, coneixedor de l'Europa de la seua època, va dir els primers anys del segle XVI que Catalunya havia estat cridada a liderar la unitat política i econòmica dels regnes d'Espanya, amb la base de segles de puixança marítima i comercial, i amb una burgesia i un capitalisme ja ben desenvolupats al segle XV. Mentre que l'historiador francès Pierre Chaunu assegura a La España de Carlos V. 1/ Las estructuras de una crisis (1976) que «Castella va ser una colònia de l'Espanya mediterrània», perquè les dues societats presentaven un desenvolupament molt diferent: «Qualsevol que fos el pes global de Castella al 1500, és impossible deixar de veure l'avenç tècnic de l'Espanya mediterrània.»

Des dels orígens, Barcelona havia sumat comtats a Catalunya i Occitània i, a partir de Ramon Berenguer IV, regnes en una confederació de territoris que va arribar a dominar la Mediterrània. Els estats catalans van néixer sota un concepte que llavors era revolucionari, i a Espanya encara ho és ara. Com escriu Albert Pont a Delenda est Hispania, «Catalunya va ser l'origen de la unitat política i econòmica entre pobles lliures, iguals i sobirans, una concepció tan radicalment trencadora que va donar lloc a la construcció d'un marc polític i jurídic que transcendia els límits polítics de les antigues entitats medievals. Aquella particular concepció de l'Estat, de la burocràcia, de l'administració pública i de la seua organització política, va transcendir els continents: així és com va sorgir la primera administració de les Índies. La nostra nació va néixer entre les obscures penombres de l'edat mitjana, i d'ella va ressorgir tot el sud d'Europa.» I això va ser justament el que la va dur a la ruïna, perquè era insuportable per a un rei que podia triar entre les diferents lleis dels pobles d'un imperi molt divers.

Ferran II d'Aragó era, amb Cèsar Borja, el príncep en el qual Maquiavel s'havia inspirat per a escriure el llibre que va marcar la teoria política del seu temps, el gran monarca de l'època, dominador d'Itàlia i d'Espanya, i amb un papa seu al Vaticà, «el primer gran animal polític que existeix», en paraules de l'historiador Josep Mayolas. Era rei dels estats catalans, i la seua muller i la noblesa castellana li van conferir poders per governar Castella com a coregent amb plena autoritat, cosa que no va obtenir Isabel a Aragó. Dominava, per tant, la unió de les corones, i ho va demostrar amb mesures d'ordenament intern del regne: va implantar la figura del corregidor, va reorganitzar la hisenda reial i va introduir-hi institucions catalanes com el Consolat de Mar i els gremis, i va potenciar el comerç de la llana. Aquestes actuacions demostraven clarament la jerarquia de cada monarca i de cada corona en la unió.

La intenció de Ferran II va ser des del primer moment sumar territoris als seus dominis amb vocació clara d'imperi. Va incorporar Castella, va eliminar els opositors de la rival de la seua dona, Joana la Beltraneja; va conquerir Màlaga, Almeria i Granada, va recuperar els comtats de Rosselló i Cerdanya, va reconquerir Nàpols, va emprendre l'aventura d'Amèrica, va reduir la costa de Berberia i va establir un protectorat a l'emirat de Tlemcen, es va imposar a Navarra i va casar tots els fills amb prínceps de grans poders europeus per aïllar França.

Carles I, que el va succeir, nascut i educat a Flandes, va passar gran part de la vida als estats catalans –Barcelona, principalment–, i va esmerçar tots els esforços i els recursos que no tenia per coronar-se emperador del Sacre Imperi Romanogermànic. Va abdicar en el seu fill Felip i aquest, just cinc anys després, va traslladar la cort a Madrid, una ciutat petita i amb defenses precàries, sense cap tradició i lluny de tot arreu. Una bogeria, la capital de l'imperi marítim més gran que havia existit mai, a més de 400 km de la costa, apartada de les rutes marítimes de l'Atlàntic i de la Mediterrània, en una estepa desolada.

Per què va dur Felip II la cort a Madrid? Els historiadors no en treuen l'entrellat. La idea de la centralitat peninsular no serveix, perquè la capital històrica dels visigots i recuperada per Castella era Toledo, una ciutat al segle XVI més gran que Madrid. Óscar Pazos diu a Madrid és una illa que aquest fet és un misteri i esgrimeix alguns arguments vagues, com ara que al rei li agradava la caça i la va triar com a buen retiro, amb zones pròximes com La Granja i altres contrades cinegètiques; també pel seu caràcter reservat i auster, que l'empenyien a fugir del contacte constant amb els cortesans. Tot bastant difús. Al capdavant, no hi ha altra explicació que la voluntat del monarca, i Pazos hi veu també una certa intenció de fer foc nou, d'eludir les camarilles insidioses i envoltar-se només de la gent més fidel. Es dona per fet que Felip havia nascut a Castella, que només parlava castellà i que no concebia la vida fora d'aquest regne, però aquests són arguments dubtosos que ja es van aplicar a Carles I, en certa mesura, a Ferran II. Aquest últim era el monarca d'uns estats totalment mediterranis, ¿què hi havia d'anar a fer a l'estepària Castella, quan ja el seu oncle havia desplaçat la cort a Nàpols i Barcelona i València eren ciutats puixants, en clara oposició a totes les de la Meseta? I Carles, de cultura flamenca, cap d'un imperi centreeuropeu, ¿què hi havia d'anar a fer a les entotsolades i aïllades Valladolid o Toledo? ¿Per què Felip II es va instal·lar a la inhòspita i depauperada Castella i a l'encara més inhòspita i depauperada Madrid? ¿Potser per desempallegar-se de «la confederació d'homes lliures»?

Felip II va voler reescriure la història a la mesura del nou estat que ambicionava i va triar un indret remot on els ciutadans estaven en minoria davant dels cortesans. El seu pare l'havia deixat endeutat fins al coll després de pagar sumes immenses per a ser coronat emperador, i ell gastava el que no tenia en tots els fronts oberts a Europa i Amèrica. Només assumir el reialme, l'Estat va fer fallida, i en va fer encara quatre cops més mentre va governar. «Quan el fill de Carles V, Felip II, succeeix el seu pare el 1556, Espanya és en aparença la potència europea més gran. Però es tracta només d'una il·lusió. En efecte, Felip II té dificultat per finançar les despeses per a la construcció del seu palau, el manteniment dels grans de España i les guerres contra França, els turcs, Anglaterra i els flamencs rebels», escriu l'historiador Pierre Bezbakh a Le Monde (7/9/2010).

El rei necessitava més poder, tot el poder, i tot el poder per recaptar impostos, i va crear una cort-bombolla a la seua mida. Va fugir així definitivament dels estats que es regien per lleis antigues que limitaven i discutien el poder del monarca. Havia estat el rei d'Aragó el que havia buscat la unió de les corones amb la incorporació, entre iguals, com era tradició, del regne de Castella, però l'imperi era ja massa gran i no es podia governar, cosa que obligava a pactar cada acció, cada assignació, com li exigien els catalans, i també, en menor mesura, els valencians. Felip II va fer foc nou en un país de capellans, militars i terratinents, fàcil de dominar, on ningú li qüestionaria res.

Josep Mayolas diu que la cort dels Reis Catòlics va ser principalment a València, una ciutat refinada i rica on es vivia de ple el Renaixement, molt connectada amb Itàlia, que havia agafat el relleu de Barcelona com a centre dels estats catalans i que, amb 75.000 habitants, a Espanya només li feia ombra Lisboa, que l'any 1500 en tenia 70.000.

Mayolas explica a Castella, el regne més pobre d'Europa a final del segle XV, que no resulta creïble que els reis d'Aragó i Castella s'entestessin a tenir una cort itinerant en ronda permanent per un territori com el castellà, que una dita local definia com de «nueve meses de invierno y tres meses de infierno», i que es trobava en unes condicions molt precàries en tots els sentits, amb unes comunicacions nefastes i sense cap producció important més enllà de la llana. Ho havia dit l'historiador madrileny Gabriel Maura Gamazo (1879 -1963) a El príncipe que murió de amor: «Aquest regne era el més pobre d'Europa quan va pujar al tron la germana i successora d'Enric IV [Isabel].»

El geògraf Gonçal de Reparaz i Ruiz (Sèvres 1901- Lima 1984) explica a Catalunya a les mars que «on la civilització va prosperar va ser en la Catalunya mediterrània, més enllà de la qual comença la zona francament continental de la Península, àrida i mig desèrtica». Encara el 1930, quan es va publicar el llibre, Castella és «la regió més pobre, desolada i despoblada d'Europa, descomptada la Rússia polar! Conca té només 17 habitants per quilòmetre quadrat; Albacete, 20; són les densitats més baixes del nostre continent, fora de la zona àrtica!».

L'historiador Manuel Fernández Álvarez detalla les dificultats de les comunicacions a Castella a l'edat mitjana, que van fer que la Reconquesta fos tan llarga. Les rutes internes corrien en el sentit dels paral·lels, obstaculitzades pels sistemes muntanyosos i els grans rius, mentre que la conquesta va anar de nord a sud. I els obstacles «que ha de vèncer el soldat en temps de guerra són els mateixos que ha de vèncer el comerciant en temps de pau. En conseqüència, les comunicacions lentes i difícils faran que els pobles visquin gairebé aïllats i que la seua economia se'n ressentí, i tendeixi cap a l'intercanvi local entre la ciutat i el seu camp comarcal i al consum in situ de les mercaderies que s'hi produeixen». Després de citar un article de Mariano José de Larra del 1838, on aquest glossava la precarietat dels mitjans de transport que feia que la majoria de castellans morissin al lloc on havien nascut, Fernández escriu que aquestes impressions de l'escriptor romàntic «ens donen idea de l'aïllament dels pobles i regions espanyoles», referint-se a una Castella «mal travada i pèssimament intercomunicada». «Immerses en aquest camp immens, allunyades entre si per moltes jornades de viatge (...) hi ha les ciutats (...) entrellaçades per rutes mal traçades i mai guardades amb gaire seguretat, tret de quan s'utilitzen les [vies] fluvials i les marítimes». Si al món de la baixa edat mitjana la ciutat representa l'indret on cristal·litza l'activitat econòmica, exceptuant-hi Bilbao, Sevilla, Valladolid i Segòvia, que sí que complien aquest paper de centres comercials, a Castella és important el nombre de «les que sorgeixen com a centres defensius o pel seu emplaçament militar de primer ordre, com és el cas d'Àvila o Toledo, de Zamora o de Conca. Són ciutats emplaçades sobretot buscant la defensa fàcil i la força de la seua posició natural, més que no pas la fecunditat de les terres que les envolten. Ciutats que neixen per i per a la guerra, més que per al comerç, fins al punt que en elles els rius constitueixen sovint més aviat rases naturals que no pas vies de comunicació».

Vincenzo Quirini, també citat, com els anteriors, per Mayolas, ambaixador de la República de Venècia a Borgonya, escriu en una relació de viatge al Senat de la Sereníssima (1506) que a tot Castella hi havia 250.000 focs. La impressió de país pobre i escassament poblat és general en tots els que van recórrer el centre peninsular entre els segles XV i XIX, i per bé que les seues dades fossin molt imprecises, responen a un fet que es podia veure i constatar a tot arreu. No deixa de cridar l'atenció, destaca Mayolas, que el comptador Quintanilla trobi a Castella 1.500.000 llars o focs el 1492, i que Quirini n'estimi 250.000 el 1506. «La impressió és que algú ha inflat els números.» Pierre Chaunu estudia el cens del comptador dels Reis Catòlics l'any 1482 i n'atribueix la desmesura a l'objectiu de reclutar tropes per a la imminent guerra de Granada: «El Censo de Quintanilla no fou, versemblantment, res més que una avaluació ràpida, inflada per a les necessitats de l'administració militar, en l'exaltació de l'última fase de la Reconquesta», escriu a La España de Carlos V.

«Si ens entretenim a fer un petit càlcul basat en la lògica i la coherència, potser ara podrem arribar a una idea aproximada de la veritable demografia castellana de l'època –escriu Mayolas–. Segons el cens de 1530, Sevilla tenia 45.395 habitants; Valladolid, 38.100; Còrdova, 33.060; Toledo, 31.930; Jaén, 23.125. A partir d'aquí, només Medina del Campo arriba als 20.000. Però tant és. Considerem que les 17 ciutats castellanques més importants, les que tenien representació a les Corts del regne, tenien totes 45.000 habitants a finals del segle XV. És una estimació desorbitada i radicalment optimista, però fem-ne el càlcul: 45.000 per 17 ens dóna un total de 765.000 habitants concentrats en les ciutats més poblades.»

Al mig d'aquesta Castella depauperada, en un poblot que no tenia ni muralles segures, Felip II hi va establir la cort. Óscar Pazos no hi veu la solta, però el fet té una lògica: Felip II no només tenia voluntat de rei absolut, sinó que fins i tot ho necessitava de manera imperiosa en una època en què totes les decisions havien de ser lentes per força, per la dificultat de les comunicacions, i va voler fugir dels llocs on regia la cultura política dels catalans. El parlamentarisme, la negociació constant, el regateig polític, el plantar-se davant del monarca, era insuportable per a un rei que necessitava prendre decisions ràpides i efectives. Felip II, a més, no va ser comte de Barcelona fins a vuit anys després d'assumir la corona, perquè no s'havia presentat al Principat a jurar les constitucions. És possible que no tingués cap pressa perquè els catalans el reconeguessin, ja que el seu pare estava segurament retirat al monestir badaloní de Sant Jeroni de la Murtra (l'entelèquia del retir a Extremadura és insostenible, segons explica Daniel Ibàñez a «Carles V va morir a Yuste o a Sant Jeroni?»), i tenint l'emperador a casa els catalans no necessitaven el rei. Aquest fet explicaria que des que Carles I va renunciar al tron fins que va morir, a Catalunya no hi va haver virrei. Antoni Rovira i Virgili afirma en la seua Història Nacional de Catalunya que l'emperador «seguí tenint-se per comte-rei Carles I, en nom del qual eren expedits els documents oficials» a Catalunya després d'abdicar, els anys 1555 i 1556, en el seu germà Ferran la corona imperial i en el seu fill Felip els regnes hispànics i els que hi anaven associats, com les Índies. Rovira assegura que l'emperador només va cedir a Felip en un principi Castella, Sicília i Nàpols, i que es va reservar el títol d'emperador a petició del seu germà, que tenia por que hi hagués desordres a Alemanya. El monarca va tenir tota la vida una relació molt estreta amb Catalunya i l'any 1529 hauria proclamat: «M'estimo més ser comte de Barcelona que emperador de romans.»

Si Rovira i Virgili no s'erra, Felip va ser rei de Castella abans que de Catalunya, València, Mallorca i Aragó, i és més que probable que no tingués bones relacions amb els catalans.

Però la voluntat d'un rei no podia canviar la geografia ni la mentalitat de la gent. Allunyada de les vies que enriquien les grans ciutats europees, Madrid va constituir des del primer moment una rèmora per a l'Estat. El primer resultat de la construcció de l'urbs cortesana va ser la despoblació del territori circumdant, que van ser drenat per donar-li gruix. La cort rebia productes de luxe d'arreu del món i no incentivava el creixement dels encontorns, que tenien una indústria molt precària i a penes podien aportar manufactures de qualitat.

Madrid no només va drenar Espanya, sinó tot allò que dominava. A Amèrica, va instaurar un sistema extractiu mancat de tota intel·ligència, de terra cremada, que deixava exsangüe tot el que tocava amb la finalitat de treure'n un rendiment ràpid. «Pan para hoy y hambre para mañana», en diuen. Un llibre de referència que es va convertir des del moment que va aparèixer, el 2012, en un èxit de vendes mundial, *Why Nations Fail*, de Daron Acemoglu i James A. Robinson, esmenta en el primer capítol el cas de l'administració espanyola a l'Amèrica del Sud com el model d'explotació que ha provocat el subdesenvolupament endèmic del continent, mentre que el model que va sorgir a l'Amèrica del Nord anglesa n'explica la prosperitat actual. No és una qüestió de bases socials, ni de capricis de la història o la natura, és únicament el sistema implantat pels espanyols el que ha generat misèria i subdesenvolupament. El cas és el gran exemple del llibre d'un sistema polític i econòmic fallit i ruïnós, al servei d'una minoria, que comença comparant les dues ciutats de Nogales, o les dues parts de la ciutat de Nogales, a tocar, però separades per una frontera amb una tanca, una a l'estat nord-americà d'Arizona i l'altra al mexicà de Sonora, una amb una renda per càpita molt alta i amb tots els serveis i les condicions perquè els seus habitants tinguin una vida digna, i l'altra, tot al contrari. La diferència rau en la cultura implantada pels espanyols al nou món i el model que van generar els colons anglesos a Virgínia (no pas el rei d'Anglaterra).

«En el moment de la unió entre Aragó i Castella, Espanya era una de les parts d'Europa amb més èxit econòmic. Arran de la solidificació del sistema polític absolutista, es va produir un declivi econòmic relatiu que, després de 1600, va passar a ser absolut», expliquen els autors de l'assaig, que no s'entreenen a filar prim dins de les corones, però que ja s'ha vist que qui aportava la prosperitat era l'Espanya mediterrània. Tot seguit descriuen com van desenvolupar els castellans l'economia als territoris que dominaven:

«A més de la concentració de mà d'obra i la Mita (que obligava una setena parts dels homes d'una àrea de 500.000 km² a treballar en règim d'esclavatge a les mines de Potosí), Francisco de Toledo (virrei del Perú entre 1569 i 1581) va consolidar l'Encomienda en un impost per càpita, una quantitat fixa de plata que havia de pagar anualment cada home adult. Es tractava d'un altre pla per obligar que la gent treballés i per reduir els sous que havien de pagar els terratinents espanyols. El Repartimiento implicava la venda forçosa de mercaderies a nadius a preus determinats pels espanyols. Finalment, Toledo va introduir el Trajín (literalment, la càrrega), que utilitzava els indígenes com a substituïts d'animals de càrrega per transportar mercaderies pesades, com ara vi, teixits i fulles de coca, en les aventures empresarials de l'elit espanyola.

«Les conseqüències d'aquestes institucions polítiques i econòmiques a Espanya eren previsibles. Durant el segle XVII, Anglaterra s'encaminava al creixement comercial i a una ràpida industrialització, i Espanya queia en picat i se sumia en un declivi econòmic generalitzat. A principi de segle, una de cada cinc persones a Espanya vivia en zones urbanes. A final de segle, eren una de cada deu, a causa de l'augment de l'empobriment de la població. Les rendes espanyoles queien, mentre que Anglaterra es feia rica», diuen Acemoglu i Robinson. Per tant, el que era un erm quan Madrid es va convertir en capital, va esdevenir un desert amb el desenvolupament de la nova urbs que es van estendre fins als confins de l'imperi.

«Llevat d'excepcions comptades, els països rics actuals són els que es van embarcar en el procés d'industrialització i canvi tecnològic que va començar al segle XIX, i els pobres, els que no ho van fer», diuen Acemoglu i Robinson. Vet aquí que un llibre escrit per dos nord-americans que recull centenars de casos de societats fallides i reeixides dels sis continents, quan vol exposar el model d'una organització social i econòmica ineficaç i fracassada en la història de la humanitat, posa com a primer exemple Espanya, que sabem que es refereix al model madrileny.

Quan la Il·lustració triomfava a les grans ciutats europees, Madrid era la mateixa urbs fosca, aïllada i pobra d'una centúria abans, sense indústria, sense cap productivitat més enllà de l'aparador de la cort, sense vida cultural, justament el contrari que Albert Garcia Espuche ha demostrat que era Barcelona abans que Espanya i França la malmenessin el 1714: una ciutat curulla de vida, plena d'estrangers que hi feien negocis, amb un port molt actiu, animada pel joc i les festes, amb teatres i comèdies, amb una producció febril... La història oficial l'havia situada en els antípodes, depauperada i provinciana, però Garcia Espuche va anar a cercar la informació a la font primigènia, a les actes notariales, que presenten la vida quotidiana d'una manera inapel·lable. La història havia passat un cop més pel sedàs dels vencedors.

Madrid no va buscar alternatives, vivia simplement de l'Estat. Madrid devorava l'Estat. L'imperi, els dominis on encara

no es podia veure el sol, continuaven al servei de la capital i dels seus comissionistes i buròcrates. La cort i els seus adherits, s'havien acostumat a viure de les rendes i no van sentir mai la necessitat de canviar.

El gran exèrcit de cortesans i funcionaris s'anava refinant i va anar construint estructures a partir del que veia en altres capitals europees, però sempre a benefici propi, segons els seus gustos i capricis: acadèmies, teatres, companyies artístiques, tallers... Va sorgir una cultura oficial impulsada per la mateixa cort i per servir el funcionariat oligàrquic, no pas per iniciativa d'intel·lectuals, estudiosos, artistes o amants de les arts. El mateix va passar amb la indústria, que la economia privada no impulsava. Impel·lida per la necessitat, la cort va idear les reals fàbriques en diversos punts del territori, però, com diu Albert Pont, «la seva creació no responia més que a les necessitats de consum de l'alta aristocràcia espanyola: un mercat massa estret per liderar la revolució industrial». I no cal dir que és molt difícil fer sorgir una indústria a partir del desvagament cortesà: «La situació tecnològica d'Espanya era tan deplorable que fins i tot varen haver de portar artesans d'Alemanya, perquè la tècnica del tractament del llautó era del tot desconeguda a Castella. De fet, la introducció de capital i mà d'obra estrangera va ser una constant a gairebé totes les reals fàbriques.» El mateix va passar amb la fàbrica de tapissos, que van fer funcionar els flamencs, amb la de cristall, per a la qual van fer venir venecians...

Tot i que els Borbons van esforçar-se a construir una ciutat palatina a imitació de París per enlluernar el món, tot i les aparences i l'oripell de l'aristocràcia i els alts funcionaris, tot i que Carles III la va voler racionalitzar i higienitzar, Madrid va entrar al segle XIX sense abandonar l'estructura urbana i mental de poble manxec. Era encara una ciutat desvertebrada i inculta quan Mesonero Romanos va escriure, cap al 1840, «Rápida ojeada sobre el estado de la capital y los medios para mejorarla», un apèndix del seu Manual de Madrid. El cronista hi va evidenciar una urbs sense res més que la cort, sense cap indústria, parasitària.

Jaume Balmes completa el retrat des de la plana de Vic a La Suerte de Catalunya (1843): «La vida de España está en las extremidades; el centro está exánime, flaco, frío, poco menos que muerto (...). En Madrid y en todos sus alrededores, nada a larguísima distancia encontraréis (...) ni agricultura, ni industria, ni comercio; a la primera ojeada conoceréis que allí hay una Corte, que allí se han amontonado inmensidad de empleados, con sus oficinas, con su orgullo tradicional, su olvido del país que gobiernan; os convenceréis de que es una conquista sobre el desierto (...) que esa conquista es muy propia para lisonjear la vanidad pero nada sirve para fomentar la riqueza (...) es muy probable que esperando de allá la vivificación tengamos que contentarnos con amontonar y archivar volúmenes de decretos, órdenes e instrucciones, circulares.»

Catalunya tenia una visió molt diferent de si mateixa en aquells anys, com queda palès el 1835 a les pàgines d'El Nuevo Vapor, un diari efímer que va fundar i dirigir el liberal progressista Josep Andreu: «Estamos convencidos íntimamente de que el catalán no ha nacido para medrar a guisa de animal parásito en una oficina pública; su misión parece que es adelantar la industria, hacer prosperar el comercio y a costa de su sudor volver fértiles y feraces los páramos más ríscosos. Su dios social es el Trabajo (...). Si sale de su país y marcha a establecerse en otros, planta allí un taller y con su asiduo trabajo constituye a los naturales en tributarios suyos.»

Potser perquè les diferències eren tan nítides i Madrid perdia la batalla del progrés, l'oligarquia de la capital va decidir en aquella dècada llançar una gran ofensiva per fagocitar Espanya sencera amb tota la maquinària de l'Estat al seu servei. Van ser els anys en què es van fer més lleis repressores contra Catalunya en tots els aspectes i en tots els àmbits socials i polítics. En aquells anys es van materialitzar la divisió provincial de Javier de Burgos i la llei Moyano, que va disposar que la Universidad Central, antecessora de la Complutense, monopolitzés el màxim nivell acadèmic de totes les facultats, quan ja havia absorbit la vella Universitat d'Alcalá. Els estudiants només es podien doctorar a Madrid, un imperatiu que va estar vigent fins al 1954, i moltes carreres només es podien cursar a la capital, convertida en ciutat acadèmica per decret. Durant el regnat d'Isabel II, a Madrid es llicenciaven la meitat dels universitaris espanyols, i no pas per gust.

El segle XIX va ser, doncs, d'autoafirmació i de consagració de tots els vicis adquirits per la Villa y Corte en tres segles. La noblesa va cedir poder, però la situació no va canviar. L'estat de guerra gairebé permanent va convertir l'exèrcit en omnipresent i en dominador de totes les esferes, inclòs el poder executiu i el legislatiu. Els generals Espartero, Narváez, O'Donnell, Serrano i Prim van dominar durant dècades l'escena política.

A l'ombra dels militars creixents i de l'aristocràcia decadent, va sorgir una certa elit emprenedora, però aixoplugada sempre en la seguretat, la impunitat i la prebenda de l'Estat, sense altra iniciativa que aspirar al diner fàcil del contribuent, una casta rejuvenida que continuava vivint del tresor públic i per al tresor públic, i que, com havien fet els seus predecessors de l'Antic Règim, va acabar portant les arque estatals a la bancarrota. Un dels exemples flagrants en va ser José de Salamanca, ennoblit com a marquès de Salamanca, que va finançar el ferrocarril d'Aranjuez amb els suculents beneficis dels seus negocis d'Estat: tenia el monopoli de la sal i es va convertir en milionari només assumir-

lo, lògicament gràcies als seus contactes en el govern, sobretot els del seu soci, el general Narváez, president del Consell de Ministres. El 1847, Salamanca va ser nomenat ministre d'Hisenda i va ficar mà a la caixa pública per finançar la primera línia radial de ferrocarril amb la complicitat de Narváez. Sis mesos més tard hi va haver canvi de presidència i el van acusar de robatori massiu dels cabals públics i es va haver d'exiliar, a Baiona, ben a prop, per seguir controlant els negocis. El 1849 s'ho va arreglar amb el seu soci per tornar i va esdevenir màxim accionista del ferrocarril a Aranjuez, i va disposar de nou dels cabals de l'Estat per a les obres. Desdenyant els britànics, va optar per un ample de via «nacional», una decisió que durant 150 anys ha frenat el desenvolupament espanyol.

El ferrocarril havia de lucrar la casta i servir-la, de manera que no calia que tingués rendibilitat ni funcionalitat. Evidentment, no va mirar d'unir-se cap centre estratègic, ni cap indústria amb un port d'exportació, ni dues ciutats importants que generessin intercanvis i fluxos de passatgers i mercaderies. El primer ferrocarril pensat pel Govern espanyol es va proposar unir els reals sitios. A la reina Isabel II li va abellir de connectar el Palacio de Oriente amb el d'Aranjuez i el de la Granja de San Ildefonso, passant pels palaus d'El Pardo, Riofrío, la Casita del Príncipe i el pavelló reial de caça de la Casa de Campo, segons detalla Albert Pont. Si tot anava bé, que no hi va anar, la línia havia de connectar algun dia amb Alacant seguint el mateix esquema radial que Carles III va imposar el 1761 per a les sis carreteres de l'Estat. Va ser una jugada entre l'oligarquia constructora, el Govern i la Corona, més o menys com en els temps del virrei Toledo a les mines de Potosí i més o menys com en el traçat de l'AVE de finals del XX.

La mentalitat de Madrid ha canviat poc al llarg dels segles. Agustí Calvet, Gaziel la va retratar amb agudesa en el seu llibre de memòries *Meditacions en el desert* (1946-1953), escrit sota la dictadura franquista, en obligat exili interior, i en català, alliberat ja a la vellesa d'imposicions i fantasmes: «A les famílies típicament castellanes o pastades espiritualment per la mentalitat de Castella, encara avui dia l'ideal és viure sense fer res i amb el major rumbo possible. El noble ric és l'exemplar perfecte de l'home. I, quan la riquesa gratuïta falla, les tres maneres de viure segons aquell ideal són: la milícia, la clerecia i la burocràcia. Totes tres coses van a càrrec de l'Estat. Ingressant en qualsevol d'aquests estaments públics es pot viure, no pas amb la suor del front propi, sinó amb la del contribuyente: l'industrial, el comerciant, el treballador; tota la gent tinguda per poca cosa, precisament perquè sua.»

Amb l'arribada de la democràcia després de la nit franquista, a Espanya va arribar l'eclosió de l'absorció de tot el que fos perifèric, amb una entesa perfecta entre els governs de la UCD, el PSOE i el PP. Amb el poder de les noves comunicacions, Madrid va voler ser per fi la ciutat Sol, tot es va reconduir cap a la capital, especialment tot el que fos autòcton o descentralitzat, i es van deglutir, per exemple, els bancs i les caixes d'estalvis, un sistema massa capil·lar perquè pogués satisfer els desitjos del poder en una àrea tan transcendent com la financera. La capital espanyola va imposar el canvi de seu del BBVA basc i el Banc Santander, i va impulsar el domini dels polítics de les caixes d'estalvis, una amalgama explosiva que han dut l'Estat de nou a la bancarrota. L'opacitat del sistema bancari forma part de l'opacitat de l'entramat polític i administratiu madrileny, que en lloc de promoure la transparència per al servei públic, és clarament críptic per emparar els negocis de la casta i dels organismes oficials.

Amb el país arruïnat, la banca i el seu conglomerat polític encara van voler reblar el clau, amb una voracitat que sembla que no té límits, i van carregar als contribuents una factura d'entre 90.000 i 200.000 milions d'euros –possiblement la xifra exacta no se sabrà mai– per salvar les entitats financeres de la bancarrota.

Un cas emblemàtic que va demostrar que la casta oligàrquica pot superar-se a si mateixa, després de la bogeria ruïnosa d'autopistes buides, AVE sense passatges, aeroports desolats, transvasaments fluvials, camps de golf en deserts, urbanitzacions en llocs impossibles..., va ser la jugada dels Jocs Olímpics de Madrid, que hauria engreixat de nou els comptes d'explotació de les constructores i els bancs de l'oligarquia madrilenya.

Simplement amb la candidatura, repetida tres cops, molts ja es van endur una bona picossada, i si haguessin reeixit, hauria suposat un nova gran bacanal per a la casta madrilenya, aquest cop mentre el país sencer s'arrossegava en els impagaments i la penúria. Pont explica que una de les causes de la ruïna de Grècia van ser els jocs d'Atenes del 2004. En el cúmul dels despropòsits, l'alcalde de la Villa y Corte, Alberto Ruiz-Gallardón, volia destinar 8.240 als fastos del 2002, quan els jocs de Sidney de l'any 2000 en van costar 1.300. La plasmació de la trama entre polítics i negocis va ser el president de la Comunitat de Madrid, González, tornant de Buenos Aires, on es va proclamar la seu dels jocs del 2020, volant en l'avió particular de Florentino Pérez, l'exultació dels negocis de construcció publicoprivats, per tornar a casa.

Des del moment en què s'hi va establir la cort, Madrid ha monopolitzat les corporacions dels sectors econòmics estratègics dites d'interès nacional. El mercat financer i la banca, la xarxa d'infraestructures, el sector energètic, els col·legis professionals..., tot s'ha anat concentrant a Madrid. I no cal dir les grans empreses estatals creades al segle XX: Repsol, Iberia, Telefónica, Aena, Adif, Puertos del Estado, Renfe, Red Eléctrica. Quan la catalana Gas Natural va voler aconseguir la majoria del monopoli de l'energia elèctrica Endesa, les forces vives de l'estat es van estimar més

atorgar-li a una empresa alemanya i el seu president, militant del PP, va brandar la Constitució per defensar l'empresa dels catalans.

Avui, només tres empreses de l'IBEX 35 (Dia, Grifols i Inditex) són alienes a la casta funcionarial madrilenya. Totes les altres estan o estaven vinculades a l'Estat o al vell INI (Repsol, Telefónica...).

Paral·lelament, acusen les autonomies de tots els mals d'Espanya (per atacar les dissidents, ben entès), però el 2011, 35 anys després de crear-les, i quan aquestes tenen 1.350.000 empleats, l'administració de l'Estat ocupa 592.000 persones, 120.000 més que el 1976. La hidra no para de créixer i els Ministeris de Sanitat, Educació i Cultura en són algunes mostres esplendents.

Per sustentar l'engranatge, la casta ha potenciat i publicitat les velles rancúnies i ha convertit en antiespanyol tot allò que li podia fer ombra. Si per prosperar l'aristocràcia va assimilar Espanya a Madrid, tot allò que no s'hi avé és separatisme, nacionalisme identitari, terrorisme quan cal... L'entramat oligàrquic és inqüestionable i ells tenen el monopoli indiscutible de l'Espanya autèntica.

Madrid ha falsejat la història en benefici propi i la prova més evident es troba en la falsificació del present, davant dels ulls atònits de la seua mateixa població. Porten l'engany fins a les últimes conseqüències, i per a dur-ho a terme han bastit una xarxa de mitjans de comunicació que formen una part indestruïble de la casta, i de manera molt evident els diaris de paper de la capital, quatre dels quals, dels cinc que hi ha, són de la dreta més extrema i neofalangistes palpables, un fet que diu molt de com funciona el pensament i la societat al microcosmos madrileny.

Catalunya ha contribuït amb 300.000 milions drenats els últims 30 anys a engreixar aquesta casta amb l'excusa de la «solidaritat entre regions». L'èxit del sistema extractiu madrileny és presentar «la solidaritat» com a necessària per al reequilibri territorial. Atiar la catalanofòbia és la garantia d'èxit del sistema, perquè les regions d'Espanya no protestaran contra Madrid, sinó que el consideraran un justicier contra els voraçs catalans. La paradoxa és que, gràcies al drenatge fiscal a Catalunya, Madrid s'erigeix en defensora dels desvalguts contra la voracitat dels catalans.

La crisi actual és el fracàs del model històric de Madrid, la qual, de nou, ha carregat a les arques de l'Estat, i molt particularment als catalans. I aquest sistema i aquesta filosofia semblen immutables, ningú no hi vol posar remei. Germà Bel resalta que la política d'infraestructures que ha dut Espanya a la ruïna –les autopistes buides, la gran velocitat, la disminució de mercaderies...– és defensada pel 92% del parlament espanyol. Tots els grups polítics beneeixen, per tant, les mentides del Madrid-Estat.

Avui la capital ha aconseguit per fi el poder total (financer, econòmic, polític, mediàtic...) i s'ha convertit en un monstre demogràfic que depèn encara més que quan hi van portar la cort dels subministraments que li arriben de les ciutats perifèriques. L'Estat, Madrid, ho gestiona tot: l'educació, els transports, la hisenda, l'art, la cultura, les finances..., però no és responsable dels seus actes. Com el rei, no ha de retre comptes per res i no respon pels seus fracassos. «Per quina raó hauria de canviar, doncs?», es pregunta Óscar Pazos.

El món s'ha reinventat els últims anys, l'economia i les comunicacions són planetàries i Espanya està integrada des de fa 25 anys en la Unió Europea, però el hongo mesetario fa com que no passa res. L'oligarquia no s'ha immutat ni pensa immutar-se, vol fer veure que tot continua igual i dirigeix la vida política, econòmica i cultural com en els temps de les monarquies absolutes. Des de fa 450 anys viu a costa dels súbdits que ajupen l'esquena i té la ferma voluntat de continuar fent-ho. Catalunya, però, ja ha dit prou.

Eugeni Casanova

Vídeo d'aquesta ponència